

Класична українська література

УДК 821.161.2.–146.2.09 (477.54)"18"

Ольга Блик (Київ)

ДІЯЛЬНІСТЬ АМВРОСІЯ МЕТЛИНСЬКОГО У КОНТЕКСТІ ПОБУТУВАННЯ ХАРКІВСЬКОЇ ШКОЛИ РОМАНТИКІВ

У статті йдеться про різносторонню діяльність Амвросія Метлинського, яку він здійснював у харківському культурному середовищі 1930–1940 рр. Його доробок як поета широковідомий, натомість діяльність Метлинського у галузі фольклористики, видавничої справи, щодо захисту прав української мови залишаються поза увагою. З'ясовано вклад Метлинського у розвиток української фольклористики (видання найповнішого зібрання «Народные южнорусские песни», 1854), проаналізовано опублікування Метлинським творів маловідомих авторів (Степана Александрова, Михайла Макаровського), а також написання ним праць, у яких висвітлюється давнє походження української мови та її художній потенціал («Заметки относительно южнорусского языка», 1839; «Правописание южнорусского языка или наречия», 1848). Зазначено, що праця Метлинського у царині українського слова була потрібною і актуальною на той час.

Ключові слова: Амвросій Метлинський, Харківський університет, Харківська школа романтиків, «Южный русский сборник», «Народные южнорусские песни», українська фольклористика.

Амвросій Метлинський відомий як поет-романтик, його поезії похмурі, а у поетичному доробку переважають балади. Збірка Метлинського «Думки та пісні та ще дещо» (1839) була однією з перших індивідуальних поетичних збірок в українській літературі. У поезіях Метлинського переважають мотиви туги за старовиною, водночас йому добре вдається предметна поезія. Описуючи предмети (чарки, списи та ін.), поет вдало передає атмосферу минулих часів. Метлинський справді широковідомий як український поет романтик. Він належав до Харківської школи романтиків, зосередженої у 1920–1940 рр. навколо Харківського університету. Діяльність представників Харківської школи романтиків була широкою та різноплановою:

видання україномовних альманахів, збирання фольклору, виступи щодо відстоювання прав української мови. Метлинський також належав до цього літературного об'єднання, тому тенденції, які характеризують діяльність Харківської школи романтиків, виявляються і в доробку Метлинського.

Народився Амвросій Метлинський у селі Сарах Гадяцького повіту Полтавської губернії у 1814 році, навчався спочатку у Гадяцькій повітовій школі, потім у Харківській гімназії. Згодом Метлинський продовжив навчання у Харківському університеті, а після його закінчення працював там же на посаді помічника бібліотекаря. У 1839 році він захистив магістерську дисертацію «О сущности цивилизации и значении её элементов» і отримав посаду ад'юнкт-професора російської словесності. У 1850 році — захистив докторську дисертацію «Взгляд на историческое развитие теории поэзии и прозы» (обсяг дослідження — 78 сторінок), яка мала радше оглядовий, компілятивний характер. У 1858 році призупинив викладання через стан здоров'я, здійснював подорожі за кордон, а останні роки життя провів у Криму. Усе життя поет хворів на туберкульоз, тому обрав для життя цю місцевість з метою пом'якшення симптомів недуги.

Метлинський належав до другого покоління харківських романтиків. Поет близько товаришував з Ізмаїлом Срезневським, під впливом якого взявся за збирання фольклору. Також дружні стосунки пов'язували Метлинського з Миколою Костомаровим. Саме Метлинський сприяв знайомству Костомарова зі Срезневським. Відомо, що це знайомство дуже вплинуло на Костомарова. Захопившись українською народністю, Костомаров почав віршувати українською мовою. Прикметно, що сам Метлинський, за спогадами Костомарова, відмовляв того писати вірші українською, але згодом і сам став віршувати рідною мовою. У листі до Срезневського (датованому серпнем 1839 року) Костомаров з гумором писав: «Скажіть пану Могилі, що Галка йому послала свій поклон і добру річ. Либонь у його багато пісень українських, та й я дещо привезу — та попросіть у його вибачення, бо вже я знаю, що він як прочита отсей лист, так зараз і закепкує: на те він козак, і батько його козак, і діди його козаки і весь рід його козацький, український, а я бідний Неофіт перекрещенець...» [5, с. 331] У поезіях Метлинського часто повторюється думка — «рідна мова конає». Але наприкінці життя поет змінює власну позицію і доводить існування значних перспектив для української мови.

Працюючи в університеті, Метлинський займався викладацькою діяльністю. Але спогади про Метлинського-викладача досить неоднозначні. Через слабе здоров'я і захворювання грудей він читав лекції тихо і невиразно. У той час в університеті викладали такі блискучі лектори, як Альфонс Валицький, Михайло Лунін, Петро Гулак-Артемівський, тому колишні студенти критикували лекції Метлинського. Спогади про Метлинського-лектора, характеризують його як слабого оратора, що зумовлювалося хронічною хворобою легень [6]. Проте як методиста його характеризують позитивно. Зокрема Михайло Де-Пуле згадує: «Метлинський своїми лекціями і особливо ж вимогою від слухачів творів був вельми корисний тим студентам 1-х курсів, бо в цей час в гімназіях ще діяли педагоги з літературної школи 1920-х рр., які змушували учнів писати різні пісенспіви і не визнавали ще права громадянства в літературі не тільки Гоголя, але навіть і самого Пушкіна... Весь цей літературний сумбур Метлинському належало регулювати: слід було відучити молодь від диких понять, химерності у викладі думок, від самовпевненого і надто легкого ставлення до літератури і привчити їх до простоти викладу, до тверезості погляду, — і Метлинський цілком досягав цього не лекціями, а аналізом студентських творів» (переклад мій — О. Б.) [6, с. 296–297]. Окрім того, сучасники в спогадах змальовують Метлинського як надзвичайно добру, порядну та чуйну людину: «Найбільш благородним був вплив Метлинського як людини. Він був зразком працюovitості, простоти, чесності, добродушності воістину рідкісної... Двері його квартири були завжди відчинені для студентів <...> Близькість його до студентів — сміливо можна сказати — була ідеальною, товариською <...> Здобути прихильність Метлинського легко було тому, хто писав непогано, хто мав пристрасть писати віршики, хто збирав або любив народні пісні» (переклад мій — О. Б.) [6, с. 297].

Захоплення українською народністю було модним заняттям у ті часи. Представники Харківської школи романтиків займалися збиранням фольклору, записували народні перекази, а також використовували український колорит у власних художніх творах. Але їхня діяльність

не завжди адекватно сприймалася іншими, більш консервативними викладачами університету. Так, викладач медицини Іван Райпольський систематично іронізував з «могильних» поезій Метлинського. Так, одного разу студенти повідомили Райпольському, що Костомаров і Метлинський їдуть на літо до Києва з метою вивчення народності, на що той цинічно пожартував: «Метлинського найняли ченці на літо лежати в печерах, а Костомаров дарма з ним зв'язався; покинув би краще бігати по хуторах, та замість того, щоб слухати пісні дівчат, посидів би за книгою...» (переклад мій — О. Б.) [6, с. 218].

Сучасники згадують про меланхолійну вдачу поета. Ці особливості темпераменту помітні і в листах самого поета. Сповідуючись Срезневському, Метлинський пише у листі від 26 вересня 1839 року: «Як бачите, лист мій тягнеться мляво <...> він нудний, тому що жити нудно і навіть спогади мого недолугого життя з кожним днем якісь дурніші, а сьогодення темніше, одноманітніше, безутішніше... Щасливий я, що не володію даром когось із знаменитостей — душа моя сповнена смутку, я напоїв б ним серця людей» (переклад мій — О. Б.) [4, с. 128]. Постійні напади й загострення хвороби та меланхолійна вдача заважали Метлинському реалізувати задумане. Ось як він себе характеризує: «Доля моя — залишитися невираженою особистістю, чому служить і ця невдала спроба окреслити власний свій характер» (переклад мій — О. Б.) [4, с. 129]. Цікавим видається спогад Федора Карпова, харківського земляка Метлинського, з яким той зустрівся у 1846 році на відпочинку в м. Одеса: «Понура вдача поета розворушилася під впливом доброго спочинку і він <...> мотаючись по всьому місту в сірому балахоні виспівував “неможливим козельтоном” веселих українських пісень» [4, с. 213].

Утілені проекти Метлинського яскраво вписуються у культурний контекст харківської доби. Одним з важливих аспектів діяльності Харківської школи романтиків було видання україномовних альманахів. Метлинський публікувався у виданнях колег, а у 1848 році видав «Южный русский сборник», де, окрім творів самого Метлинського та Михайла Петренка, були надруковані «Вовкулака» Степана Александрова та «Наталя, або дві долі разом» і «Гарасько, або Талан і в неволі» Михайла Макаровського. Макаровський вважався нікому невідомим автором, і тільки завдяки Метлинському, учителем якого був у гімназії, ці твори були оприлюднені. Якби не видання Метлинського, його поезії могли залишитися ніколи не опублікованими. Загалом, видання збірника такого характеру після розгрому Кирило-Мефодіївського товариства стало досить відважним кроком з боку Метлинського. Видавнича діяльність Метлинського цим не обмежується, слід також відзначити видання ним у 1852 році в Києві байок Левка Боровиковського («Байки і прибаютки»), до яких він також написав передмову.

Результатом фольклористичної діяльності Метлинського, яку він провадив упродовж всього життя, став збірник «Народные южнорусские песни» (1854), який називали найгрунтовнішим зібранням українських пісень того періоду. Особливість фольклористичної діяльності Метлинського — записування не лише пісень, а й народних мелодій. За спогадами сучасників, звичними гостями господи Метлинського були бандуристи, а студенти-українці, знавці народних пісень, із задоволенням відвідували поета, щоб у дружньому колі насолодитися рідними мелодіями [6, с. 298].

У примітках до видання подано правила запису фольклорних одиниць, де мовиться про дослівне фіксування текстів пісень та вказано відомості про респондента, час та місце запису пісні. Зважаючи на несистематичне та вільне поводження з фольклорними одиницями перших збирачів початку XIX ст., слід зазначити, що у збірнику Метлинського вже помітний науковий, систематичний підхід до фіксування й збереження поезії народних джерел. У збірнику було вперше використано нову схему запису та групування весільних пісень на протигагу пануючому територіально-функціональному принципу [2]. Багатство зібраного матеріалу, його новизна, а також паспортизація народних пісень забезпечили виданню Метлинського високу оцінку сучасників (Ізмаїла Срезневського, Миколи Костомарова, Володимира Ламанського). Костомаров уважав збірник Метлинського одним із кращих у слов'янському світі. Видання «Народные южнорусские песни» вважалось авторитетним і серед фольклористів XX ст. — Бориса Кірлана, Філарета Колесси та інших. Серед наукових праць Метлинського цей збірник уважався найгрунтовнішим..

Важливим видається внесок Метлинського щодо захисту прав української мови. Йому належить кілька розвідок з історії української мови, зокрема передмова до збірки «Думки та

пісні та ще дещо» під назвою «Заметки относительно южнорусского языка» (1839) та стаття «Правописание южнорусского языка или наречия», уміщена на початку виданого ним «Южного русского сборника» (1848). У передмові до збірника «Думки та пісні та ще дещо» поет виявляє коріння української мови ще за часів доби Київської Русі, що суперечило загальноприйнятій думці та було своєрідним «науковим зухвальством», адже російські вчені не визнавали самого факту існування цієї мови. Учений зазначає, що українська мова не завжди була мовою простолюду, позаяк її ознаки помітні в давніх писемних пам'ятках киеворуської доби, нею спілкувалися при дворі Великих Князів Литовських, вона використовувалася у дипломатії та під час створення важливих державних актів (Литовська метрика). Усі вищезазначені факти на сьогодні загальновідомі, проте у 1839 році, коли було опубліковано збірку поезій «Думки та пісні та ще дещо», ця інформація була справді новою та актуальною і могла змінити стереотипні погляди освічених українців та росіян.

Як поет, Метлинський звертає увагу на милозвучність української мови, її багату синонімію, здатність передавати найтонші порухи людської душі. На його думку, найважливіше завдання для мови — можливість передати нюанси емоційних переживань, і в цьому він дає українській мові надзвичайно високу оцінку. Особливе багатство української мови Метлинський пов'язує з пристрасним та бурхливим минулим українського народу: «О! гноблення і катування Ляхів і Татар збагатили Південноруську мову безліччю проклять таких сильних, що мороз проходить по кістках, коли слухаєш їх <...> О! і досі південнорусці думається, при розлуці з милим сином, що він понесеться від неї на смертне поле, з якого мало хто повертається — і горе її при цій розлуці тяжко-журливе, і душа поривається полетіти з тіла услід за милим сином, і сльози не ллються з очей, але, застигли, печуть у серці. І досі розлука на Південній Русі така ж тяжка, і любов така ж полум'яна на Південній Русі» (переклад мій — О. Б.) [3, с. 21]. Безумовно, праця Метлинського була помітним явищем тогочасного культурного дискурсу, а його мовознавча діяльність, що тривала впродовж життя, заслуговує на високу наукову оцінку.

Таким чином, діяльність Метлинського цілком вписується у ту культурницьку працю, яку здійснювала Харківська школа романтиків. Хоча Метлинський відомий передусім як поет, проте його видавнича, педагогічна, публіцистична діяльність була у 1930–1940 рр. необхідною та своєчасною.

Список використаної літератури:

1. Костомаров Н. И. Исторические произведения. Автобиография / сост. и ист.-биогр. очерк В. А. Замлинского ; примеч. И. Л. Бутича. — 2-е изд. — К.: Лыбидь, 1990. — 736 с.
2. Коцаренко Т. А. Метлинський — дослідник українських народних пісень / Тетяна Коцаренко // Слово і час. — 2006. — № 11. — С. 77–80.
3. Метлинский А. Думки та пісні та ще дещо / Амвросій Метлинський. — Харків: в Университетской типографии, 1839. — 210 с.
4. Харківська школа романтиків: у 3 томах / [упорядкув., ст., прим. А. Шамрай]. — Харків: Державне видавництво України, 1930. — Т. 2. — 223 с.
5. Харківська школа романтиків: у 3 томах / [упорядкув., ст., прим. А. Шамрай]. — Харків: Державне видавництво України, 1930. — Т. 3. — 352 с.
6. Харківський університет XIX — початку XX століття у спогадах його професорів та вихованців: у 2 томах / укл.: Б. П. Зайцев, В. Ю. Іващенко, В. І. Кадєєв, С. М. Куделко, Б. К. Мигаль, С. І. Посохов; вступ. стаття В. І. Іващенко; наук. ред С. І. Посохов. — Харків: «Видавництво Сага», 2011. — Т. 1. — 540 с.

Amvrosii Metlinsky's Activities in the Context of the Existence of Kharkiv Romantic School

The article refers to the wide-ranging activities of Amvrosii Metlinsky, which he undertook in Kharkiv cultural environment of the 1830s and 1840s. He was widely known as a poet. However, his activities in the field of folkloristics and publishing of the works in defense of the Ukrainian language were ignored. The author of the paper outlines Metlinsky's contribution to the development of Ukrainian folklore studies. Namely, the publishing of the most complete collection of «South Russian Folk Songs» (1854), publishing of the works of little-known authors (Stepan Alexandrov, Mikhail Makarovskij),

and writing papers, which highlighted the ancient origin of the Ukrainian language and its powerful artistic potential («Notes on the South Russian Language» (1839); «Spelling of the South Russian Language or Dialect» (1848).

The author of the article concludes that the work of Metlynsky within Ukrainian philology and culture was necessary and timely.

Key words: Ambrose Metlynsky, Kharkiv University, Kharkiv Romantic School, Ukrainian folkloristics.

УДК 821.161.2:82-12

Галина Волощук (Коломия)

НЕОРОМАНТИЧНА ПОЕТИКА ДРАМАТИЧНОЇ ПОЕМИ УЛЯНИ КРАВЧЕНКО «НА ВИЗВОЛЬНОМУ ШЛЯХУ»

У статті здійснено спробу охарактеризувати тематико-проблемні вектори драматичної поеми Уляни Кравченко «На визвольному шляху». Значне місце у статті відведено аналізу «нащипання» з виразним акцентом на ролі «вищої одиниці» (у поемі) та визначенню спроби авторки змодельовати апокаліпсис трагічної сучасності. Проведено типологічні паралелі твору Уляни Кравченко з драматичною поемою «Сон української ночі» Василя Пачовського та поемою «Гайдамаки» Тараса Шевченка, відображено ключові риси неоромантичного за стилевим наповненням художнього мислення письменниці.

Ключові слова: драматична поема, нащипання, неоромантична поетика.

У праці «Українська драматична поема: проблематика, жанрова специфіка» (1984) відома дослідниця цього жанру Л. Дем'янівська зазначає, що «лише поодинокі «смільвиці» звертались і звертаються до цієї складної форми (драматичної поеми. — Г. В.). І вже зовсім винятковим є факт, коли поет довго працює в цьому жанрі, творячи, по суті, свою модифікацію форми [2, с. 15]». Це твердження вченої, на наш погляд, по-особливному проливає світло на причини лише одноразового звернення Уляни Кравченко до жанру драматичної поеми.

По-перше, така драматична форма під силу лише поетам, мисленнева сфера яких зорієнтована на ліричну тональність, експресію і загострене відчуття драматизму ситуації, що властиве творчій манері Уляни Кравченко. По-друге, для тривалої розробки цього жанру потрібне не лише відповідне художнє чуття, а й набутий досвід сприймання, оцінки й спроб творення художньої форми, яка, з одного боку, лірична за типом мовлення, а з другого, — драматична за способом представлення дії через діалоги, монологи й полілоги.

Намагання Уляни Кравченко зробити свій внесок у розвиток тогочасної галицької драматургії твором «На визвольному шляху» відповідало ліричному типові її художнього мислення. Загалом же час написання п'єси «На визвольному шляху» — 1921 рік — був періодом великої активності політичного життя на Україні. Як відомо, дуже актуальними для тодішніх письменників громадянського чину, до яких сама авторка в мемуарах зараховувала себе, стали проблеми визвольних змагань 20-х років у двох, на жаль, розділених поміж різними державами частинах нашого краю. За твердженням В. Липинського, у 20–30-х рр. ХХ століття в політичних колах справжніх українців сильно відчуваються впливи ідеї про роль історичної особи («вищої одиниці»), а не натовпу в процесах націотворення [5]. Немовби конкретизуючи витоки такого явища, Г. Лужницький у праці «Галицька драматургія між двома світовими війнами» писав: «Відчутними були не лише західноєвропейські віяння, відбувалося водночас звернення до старої історичної української драми, у тому числі — релігійної» [6, с. 178].